

بررسی مولفه های تربیت معنوی از منظر آموزه های اسلامی

فرزانه صانعی^۱، حانیه کارگریان مروستی^۲، ناصر محمدی احمدآبادی^۳

^۱دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه ریزی درسی دانشگاه پیام نور تفت (نویسنده مسئول)

^۲دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه ریزی درسی دانشگاه پیام نور تفت

^۳استادیار دانشگاه پیام نور تفت

چکیده

از نیازهای اصلی و اساسی فطرت انسان ها، معنویت و کسب آرامش روحی و روانی است. به دلیل نیاز ذاتی انسان ها به معنویت، همواره این مهم به عنوان رکن اساسی حیات انسان مورد توجه بوده است. هدف از این پژوهش بررسی مولفه های تربیت معنوی از منظر آموزه های اسلامی بود. بنابراین مسأله این پژوهش شناسایی مؤلفه های تربیت معنوی از منظر آموزه های اسلامی بوده است، آن طور که برای انسان امروزی می تواند لازم و مفید باشد. این پژوهش از منظر هدف در زمره تحقیقات بنیادی بوده و در دسته بندی تحقیقات کیفی قرار می گیرد و روش آن توصیفی تحلیلی است که برای جمع آوری اطلاعات و داده های لازم از روش اسنادی استفاده شده است. یافته های پژوهش نشان داد که از مهم ترین مولفه های تربیت معنوی می توان هضم تفاوت با دیگران، انضباط و جودیت قائل بودن، مهرورزی و محبت، عدم افراط و تفریط، صبر و بردباری و بخشش و انفاق اشاره نمود.

واژه های کلیدی: تعلیم و تربیت، آموزه های اسلامی، معنویت، تربیت معنوی، مؤلفه های معنویت

مقدمه و بیان مسئله

تعلیم و تربیت مسئله ای است که از دیرباز، مورد توجه تمامی مکاتب و آیین ها بوده و هر یک در جهت تحقق اهداف و آرمان های خود، کم و بیش به این مهم توجه داشته اند. راهبردهای تربیتی، در تدوین، ارائه و هدف دار کردن برنامه های تربیتی بسیار مؤثرند. این راهبردها جهت گیری اساسی و اصلی برنامه های تربیتی انسان را به سمت دریافت های معنوی هدایت می کند. شناخت و کسب مؤلفه های معنوی در ایجاد ارتباط با خدا و مردم به طور شایسته و انجام تکالیف و وظایف فردی و اجتماعی، تأثیر بسزایی دارد. لذا تربیت معنوی نقش اساسی در زندگی انسان داشته و به نظر می رسد پرداختن به این رویکرد تربیتی در جامعه مفید و ضروری باشد (جلیل زاده و طهماسب زاده، ۱۳۹۹).

تمام ادیان، اعم از الهی و یا بشری، کم و بیش برنامه های تربیتی ارائه کرده اند. اما دین اسلام نگاهی فراگیر، واقعی، دقیق و کاربردی به موضوع تربیت انسان دارد و علاوه بر انتقال آموزه های فرهنگی، اخلاقی و شیوه های زندگی، درصدد رشد و اصلاح افکار و رفتارهای او برآمده و از طریق تعلیم و تربیت، خواهان کمال و رستگاری اوست. به دیگر سخن بهترین برنامه ها و راهبردها برای شناخت و متخلق شدن به فضائل معنوی، در آموزه های اسلامی موجود است، و بر این باوریم که اگر برنامه ها و فعالیت های تربیتی مبتنی بر این راهبردها تنظیم و ارائه شود، به تشکیل و تقویت هویت معنوی انسان ها خواهد انجامید؛ چرا که این راهبردها تعیین کننده ی جهت معنوی حیات بشریت اند و دریافت های انسان را در جهت معنوی تنظیم می کنند (شجاعی، ۱۳۹۷).

پرورش بعد معنوی متریان ارتباط تنگاتنگی با سامت و سعادت اقشار مختلف جامعه و از جمله کودکان دارد (کیانی و پور جمشیدی، ۱۴۰۰). توجه به ساحت معنوی انسان، به عنوان بعد اصیل و شایان توجه وجودی او، امری است که باید به طور ویژه در تربیت آدمی در نظر گرفته شود. اما مشغولیت های انسان کنونی و نوع تربیت او ازسوی نظام های رسمی تعلیم و تربیت، انسان را به سمت دور شدن از حقیقت وجودی خویش سوق داده است. به طوری که امروزه شاهد وقوع نابسامانی های ناشی از این امر در سطح فردی و اجتماعی هستیم (طهماسب زاده و جلیل زاده، ۱۴۰۰). در قرن بیست و یکم، معنویت بیش از پیش در جوامع بشری و زندگی مردم جهان اهمیت یافته است (مومنی راد و سعید پور، ۱۴۰۰). امروزه، بسیاری از مردم، در جوامع پیشرفته، از سطحی بودن زندگی مادی خود خسته شده اند و به دنبال ارزش هایی معنابخش برای زندگی خود هستند (حسینی، حقیقی و حیدری، ۱۴۰۰).

تربیت معنوی عبارت است از کشف رمز و راز درونی، جست وجوی معنا و هدف زندگی، پرورش احساسات و عواطف، خودشناسی و باورها و این باورها لزوماً نباید به یک نظام اعتقادی مذهبی مرتبط باشند (رشیدزاده، ۱۴۰۰). با اینکه مسئله تعلیم و تربیت و آموزه های صحیح آن در دین مبین اسلام به تفصیل مطرح شده است و تربیت معنوی به طور خاص در آموزه های دینی مکتب اسلام که مکتب الهی است، مورد توجه قرار گرفته است، اما جز اندک پژوهشی، تحقیق زیادی در باب این مقوله مهم تربیتی و تعیین مؤلفه های معنوی صورت نگرفته است. لذا مسأله این پژوهش شناخت مؤلفه های تربیت معنوی از منظر آموزه های اسلامی بوده که در حیات فردی و اجتماعی، آن طور که برای انسان امروزی می تواند لازم و مفید باشد، است.

ضرورت انجام پژوهش

با توجه به نیازهای زندگی امروزی، تغییرات سریع اجتماعی فرهنگی، تغییر ساختار خانواده، شبکه گسترده ارتباطات انسانی، ایجاد و گسترش فضای مجازی و تنوع منابع اطلاعاتی، و وجود فرقه های نو ظهور با اصول و مبانی مختلف بوده که انسان ها را با چالش ها و فشارهای متعددی روبه رو نموده است که البته مقابله مؤثر با آن ها نیاز به توانمندی ها و مهارت های خاصی برای زندگی دارد، چرا که نداشتن مهارت ها و توانایی های بینشی و رفتاری مناسب، افراد را در مواجهه با مسائل، آسیب پذیر نموده و آن ها را در معرض انواع اختلالات روانی و اجتماعی قرار می دهد (جماعتی، ۱۳۹۶).

یکی از بحران های جدی جوانان در دنیای امروز بحران روحی و معنوی است که جدایی اخلاق از تمدن بشری و جدایی معنویت از اجتماع و سیاست باعث شکل گیری این بحران ها در جوامع بشری شده است و بهترین راه نجات جوانان از بحران های روحی، آشنا نمودن آنان با مؤلفه های معنویت راستین است، زیرا می توان گفت ریشه بسیاری از ناهنجاری هایی که جوان معاصر با آن روبرو است در دوری از معنویت و یاد خداوند نهفته است و اگر معنویت گسترش یابد قطعاً بسیاری از مشکلات جوانان حل خواهد شد. تکامل اخلاقی در فرد و جامعه مهم ترین هدف دین اسلام و ریشه همه اصلاحات اجتماعی و وسیله مبارزه با مفاسد و پدیده های ناهنجار است با تحولات اجتماعی صنعتی و علمی در بیشتر جوامع، مشکلات متعددی برای خانواده پدید آمده است. سنت ها، اخلاقیات و روش های تقویت خانواده متزلزل شده اند و دوری از هویت ملی و دینوی و پذیرش هویت های دنیا گرایانه و به دور از اخلاقیات انسانی بسیاری از مردم به ویژه جوانان ما را تهدید می کند (وجدانی، ۱۴۰۰). بنابراین ضرورت انجام چنین پژوهش هایی را دوچندان می کند تا با شناسایی مولفه های تربیت معنوی راه را برای سعادت دنیوی و اخروی افراد هموار گردد.

روش پژوهش

این پژوهش در زمره تحقیقات کیفی و از نوع توصیفی-تحلیلی است. این پژوهش با تکیه بر آموزه های اسلامی (قرآن، روایات و برخی متفکران اسلامی همچون: علامه طباطبایی، امام خمینی، استاد مطهری و ...) به استخراج و استنباط مؤلفه های تربیت معنوی بپردازد.

یافته های پژوهش

مؤلفه های تربیت معنوی از منظر آموزه های اسلامی

۱. درک و هضم تفاوت های خود با دیگران

انسان ها باید بتوانند تفاوت های خود با دیگران را فهم و هضم کنند، تا بتوانند به آرامش برسند. درک این مطلب که فرد از جهاتی از بقیه عقب تر هست و از جهاتی از دیگران جلوتر، باعث می شود که در زندگی آرامش داشته باشد. شخصی که می خواهد معنوی زندگی کند، نباید خود را با کسی مقایسه کند و یا خود را در حال مسابقه با دیگران ببیند. انسان هایی که از لحاظ جسمانی، ذهنی و روانی در یک مختصات قرار نگرفته اند، نمی توانند خود را با دیگران مقایسه کنند، و نکته در اینجا است که هیچ دو انسانی در مختصات جسمانی، ذهنی، روانی یکسان یافت نمی شود. بنابراین تنها انسانی که می توان با خود مقایسه کرد، خود فرد است. بدین ترتیب که در هر لحظه به خود بگویند، آیا می توانم از این موقعیتی که در آن قرار دارم و از این چیزی که هستم، جلوتر و بهتر باشم یا نه، و اگر می توانم به آن سمت حرکت کنم.

چرا که انسان با دیدن ظرفیت های بالاتر در افراد دیگر تلاش می کند تا خودش را نیز به سمت کمال سوق دهد. و از این روست که امیر مؤمنان علیه السلام نیز می فرمایند: "مردم با وجود تفاوت های شان زندگی خوب و صحیحی دارند. پس اگر مساوی شوند هلاک می گردند." (امام علی (ع)، عیون الاخبار الرضا: ج ۲).

تفاوت ها وسیله ی آزمایش ما هستند خداوند در قرآن می فرماید: ما بین شما تفاوت قرار دادیم تا شما را بیازماییم. (انعام/ ۱۶۵) و بعضی از شما را مایه ی آزمایش بعضی دیگر قرار دادیم (قرآن کریم، فرقان/ ۲۳).

۲. انضباط و جدیت قائل بودن

پس از ورود انسان به عرصه زندگی معنوی، باید مطابق با استانداردهای تعریف شده رفتاری، برای یک فرد دین دار، عمل نماید و نمی تواند در امور دینی تشکیک نماید. این اصل در رویکردهایی همچون ایمان گرایی و تجربه دینی حتی در بدو ورود هم مبتنی بر سوال اساسی نیست، بلکه مبنای اصلی، ایمان فرد است و منظور این است که انسان به مرحله ای می رسد که آزادی خود را برای قرار گرفتن در محضر عبودیت الهی، قربانی می کند و از آن عبور می کند (صفایی حائری، ۱۳۸۶).

یکی از مشکلات انسان های غیر معنوی این است که گمان می کنند هرکاری که می توانند انجام دهند، حق دارند که انجام دهند... این در حالی است که اهل معنا به هیچ وجه هر کاری را که توانایی انجام آن را دارند انجام نمی دهند و برای خود محدوده ای قائل هستند.

اولیای بزرگ اسلام، رعایت نظم و برنامه ریزی در کارها را از جمله مهمترین مسائل در زندگی انسان شمرده، آن را مورد تاکید قرار داده اند. علی علیه السلام در ضمن وصیت خود، خطاب به امام حسن و امام حسین علیهما السلام می فرمایند: "شما و همه فرزندانم و هر کس که نامه ام به او می رسد را به ترس از خدا و نظم در کارهایتان سفارش می کنم." (امام علی (ع)، نامه: ۴۷).

همچنین انسان هایی که آرامش دارند به دنبال کنجکاوی هایشان نمی روند، بلکه به دنبال دانستن چیزهایی می روند که به سود شان باشد نه به دنبال صرف دانستن. کسانی که اهل کنجکاوی هستند، مجبورند به همه جا سر بزنند و قاعدتاً آرامش خود را از دست می دهند. اهل معنا همواره به دنبال علم نافع هستند یعنی علمی که اگر نیاموزند زیان می کنند. دانستنی های فراوان در زندگی آرامش آور نیست بلکه دانستنی هایی که به کار می آیند، آرامش آور است.

امام علی علیه السلام با توجه به تاثیر نظم در نتیجه بخشی کارها، بر انجام امور روزانه در وقت خود به مالک اشتر سفارش می کند که: کار هر روز را در همان روز انجام ده و آن را به روز بعد موکول مکن زیرا برای هر روز کار خاصی است که مجال انجام عقب افتادگی ها را نمی دهد." (امام علی (ع)، نامه: ۵۳).

از سوی دیگر انسان های معنوی نوعی جدیت در زندگی قائل هستند. جدیت به این معنا است که بدانم قوانین هستی در مورد من استثناء پذیر نیستند. هر کس که زندگی را جدی نمی گیرد بر این گمان است که می تواند از زیر بعضی از قوانین هستی بگریزد. این مسئله خیلی آرامش آور است که بفهمیم برای ما دفتر جداگانه ای در این جهان تدارک ندیده اند. بنابراین انسان هایی که خودشان را تافته جدا بافته نمی دانند در زندگی آرامش خواهند داشت.

حضرت امیر علیه السلام قدر هر انسانی را به اندازه همتش می داند و می فرماید: "قیمت و ارزش آدمی به قدر همت اوست." (امام علی (ع)، حکمت: ۴۷).

۳. مهرورزی و محبت

مهرورزی از زیباترین آموزه های اخلاقی است که نقش سازنده و مؤثری را جهت تربیت معنوی افراد ایفا می کند و در بسیاری از موارد ارتباطات را صمیمی تر کرده و آتش کینه ها و اختلافات را خاموش می سازد. حضرت علی (ع) می فرماید: "دل های انسان ها بیگانه و نامأنوس است و هرکس از راه مهرورزی و محبت وارد شود، با آن الفت می گیرد».

خداوند در تربیت انسان، محبت را به عنوان پیوندی محوری به کار می گیرد و می فرماید: "پس به زودی خداوند گروهی را می آورد که آنان را دوست می دارد و آنان نیز او را دوست می دارند..." (مائده / ۵۴). در این آیه ابتدا از ابراز محبت خدا و سپس از ابراز محبت آدمی نسبت به خدا سخن می گوید و این نشان می دهد که ابراز محبت مربی به دلبستگی متربی جهت می دهد و حاصل آن، ظهور شیفتگی عمیق در متربی نسبت به مربی است. هنگامی که این شیفتگی حاصل شد، می توان زمینه ی التزام عملی فرد را به انجام امور فراهم آورد و همچنین تحول معنوی که در نتیجه ی برقراری رابطه ی محبت آمیز در انسان به وجود آید، بسیار ژرف و بنیادی است.

خداوند متعال، در زمینه مهربانی و نرم خویی پیامبر اکرم (ص) که موجب جذب دل ها می شد، فرمودند: « به (برکت) رحمت الهی، در برابر آنان نرم (و مهربان) شدی و اگر خشن و سنگدل بودی، از اطراف تو، پراکنده می شدند . پس آن ها را ببخش و برای آن ها آموزش بطلب» (آل عمران / ۱۵۹).

تکبر یکی از موانع رشد معنوی است که محبت و مهرورزی را از بین می برد و موجب دوری انسان ها از یک دیگر می شود.

۴. عدم افراط و تفریط

از دیدگاه قرآن کریم و آموزه های اسلامی، امت اسلامی به عنوان امت معتدل معرفی شده اند (بقره / ۱۴۳) و اعتدال اصلی است که بر تمامی تعلیمات اسلام احاطه دارد و بنابراین با توجه به خطر افراط و تفریط، اعتدال همواره در امر تربیت معنوی اهمیت فراوانی دارد.

بنابر آموزه های اسلامی برنامه های تربیت معنوی، باید توجه داشته باشند که انسان از حد اعتدال و میانه خارج نشوند و مبدا که با تکالیف شاق و سخت و به کاربردن روش های سختگیرانه، از یکسو دچار افراط گردند و زمینه ی روی گردانی از دین و معرفت را مهیا سازند و یا در نقطه ی مقابل آن با فروگذاری و عدم توجه لازم به انجام تکالیف مورد نیاز از سوی افراد، زمینه ی بی توجهی و بی تفاوتی را در آنان نسبت به معنویت فراهم سازند و بنابراین، ضرورت دارد که در امر تربیت معنوی، توجه اساسی به این شاخص وجود داشته باشد تا زمینه ی لازم را التزام عملی فراهم آورد. (کشاوری، ۱۳۸۷ ص. ۱۰۳).

عدم توجه کافی به این شاخص و افراط در به کارگیری روش ها و محتوای طاقت فرسا و سختگیرانه همراه بدون در نظر گرفتن اوقات فراغت و امور تفریح، نشو و شادابی افراد، به خصوص در مواجهه با نسل نوجوان و جوان، منجر به این برداشت ناصحیح گردیده است که تن دادن به تکالیف توصیه شده در امر تربیت معنوی از منظر آموزه های اسلامی، باعث از دست دادن تمامی خوشی ها و لذات مفید دنیوی خواهد بود و در نتیجه، باید بین معنویت و لذات دنیوی یکی را باید انتخاب نمود، که بیشتر اوقات منتج به نوعی بی تفاوتی و بی مبالاتی در افراد نسبت به فرائض دینی و معنوی گردیده است.

۵. صبر و بردباری

ساختار زندگی دنیا به گونه ای است که انواع و اقسام فشار و مزاحمت از سوی عوامل طبیعی و غیرطبیعی، انسان را تهدید می کند و حیات مادی و معنوی او را در معرض خطر قرار می دهد. اگر انسان در برابر عوامل تهدید کننده، پایداری نکند و تسلیم آن ها شود، از پای در خواهد آمد. اگر بخواهیم در این جهان آرامش داشته باشیم، باید ببینیم در میان چیزهای نامطلوبی که در این جهان وجود دارند، کدام تغییرپذیر است و کدام تغییرناپذیر. این عدم تفکیک ما بین تغییرپذیرها و تغییرناپذیرها و یا به عبارت بهتر، تصور اینکه تمام این امور نامطلوب تغییرپذیرند، باعث می شود که آرامش خود را از دست بدهیم. انسان هایی که در آرامش زندگی می کنند با نوعی حکمت و ژرف نگری می توانستند واقعیت های تغییر پذیر را از واقعیت های تغییر ناپذیر

تفکیک کنند و سپس به تغییر ناپذیرها رضا دهند. تمام معنویان به این معنا که سعی در تغییر واقعیت های تغییرناپذیر نمی- کردند، به نوعی قضا رضا می دادند که البته به این معنا که به هر واقعیتی رضا می دادند، نیست.

بنابراین، یکی دیگر از مهارت ها و مؤلفه های زندگی معنوی، صبر و بردباری در برابر مشکلات و ناملایمات زندگی است که لازمه موفقیت و آرامش انسان است. صبر از مفاهیم سازنده و پویا است که انسان را در برابر مشکلات زندگی از ناامیدی و آسیب های روحی و روانی نجات می دهد و انسان را در مبارزه و رویارویی با مشکلات طبیعی و غیرطبیعی یاری می رساند و زمینه اندیشه و شکوفایی را برایش فراهم می سازد.

در قرآن کریم در حدود هفتاد مورد از صبر، سخن به میان آمده است و از مؤمنان خواسته شده است که با تمسک به این شاخص، خود را جزء صابران قرار دهند. (کشاوری، ۱۳۸۷ ص. ۱۰۴).

بدیهی است که صبر به عنوان یکی از مؤلفه های زندگی معنوی، دارای آثاری گرانبهایی همچون امدادهای غیبی (آل عمران/ ۱۲۵)، همراهی الهی (بقره/ ۱۵۳) و رحمت و هدایت الهی (بقره/ ۱۵۷) است.

پیامبر اکرم (ص) تأکید فراوانی بر موضوع صبر داشتند و در این خصوص می فرمایند: «شما به آنچه دوست دارید جز از راه صبر بر ناخوشی ها، دست پیدا نخواهید کرد»، و رسالت خویش را چنین بیان می دارند: «برانگیخته شدم که مرکز حلم و بردباری باشم» (مجلسی، ۱۴۰۳ ق، ج ۸۲، ص ۱۳۷).

امام صادق (ع) در زمینه اهمیت صبر می فرماید: «صبر در {پیکره} ایمان، به منزله «سر» در بودن است. اگر سر از بدن جدا شود، بدن نابود می شود و همین طور با رفتن صبر «ایمان» از میان خواهد رفت (کلینی، ۱۴۰۷ ق، ج ۲ ص. ۸۷).

یقین به خدا و نویدهای او که از آموزه های دینی حاصل می شود، تکیه گاه استوار صبر است. کسی که به خدا، پیامبران و رستاخیز ایمان دارد و وعده های الهی را تخلف ناپذیر می داند و باور دارد که فرجام به دست خدا و عاقبت نیک از آن متقیان است، در برابر همه مشکلات و ناملایمات، شکیبایی می ورزد و هرگز میدان تلاش و کوشش در زندگی را خالی نمی گذارد.

۶. بخشش و انفاق

یکی دیگر از مهم ترین مؤلفه های معنوی در تربیت معنوی از منظر آموزه های اسلامی، عادت دادن متربی به بخشش و انفاق مالی است. انفاق، که نشان دهنده دل کردن از دنیا و مادیات است، نقش مهمی در رها شدن روح و رشد معنوی دارد.

کسی که احسان کند و دست رد به سینه سائل نزند، خداوند دعایش را به اجابت نزدیک می کند. (فعالی، ۱۳۹۴).

قرآن بارها جهاد با مال را در کنار جهاد با جان قرار داده (توبه/ ۲۰) و آثار معنوی ارزشمندی مانند پاداش های بی نظیر، مقامات برتر الهی، رستگاری، صداقت و هماهنگی درون و بیرون، بر آن مترتب کرده است.

اگر فرد بخشنده، نیاز یا نیازهایی داشته باشد و هنگام بخشش، آن را از خدا بخواهد، دست خالی باز نمی گردد؛ زیرا خداوند، دست ها را خالی بر نمی گرداند. امام رضا (علیه السلام) فرمود: در صدقه دادن شتاب کنید؛ زیرا کسی که اهتمام به صدقه دادن داشته باشد، دعایش خطا نکند. (کیانی، ۱۳۹۳).

بنابراین، اتفاق برای تربیت معنوی از عوامل بسیار مؤثر است و با عادت کردن متربی به این کار، ثمرات خوبی عاید او خواهد شد. طمع و زیاده خواهی می تواند به عنوان مانعی در تربیت معنوی و رشد معنویت در انسان ها محسوس شود.

۷. عمل صالح

باید توجه داشت آنچه که نهایتاً در امور تربیت معنوی مورد نظر است، التزام عملی به رهنمودهای معنوی است و این امر، مستلزم تلاش و کوشش از سوی متربی است. هنگامی که معنویت و معرفت ربوبی، مبنای «عمل» قرار گیرد، انسان مراتب مختلف نفس را به طور تکاملی طی می کند.

در قرآن کریم که به عنوان منبع اصلی و بنیادی آموزه های اسلامی به حساس می آید، در بسیاری از آیات از «عمل صالح» به عنوان امری یاد شده که موجب رستگاری و نجات آدمی می گردد؛ و از دیدگاه قرآن کریم، عمل سازنده ی شخصیت انسان است: «برای هرکس براساس آنچه کرده است درجاتی است» (انعام/ ۱۳۲).

از طرفی، علامه طباطبایی کسی را که به انجام ظاهری عمل توجه کرده و به مبادی معرفتی و میلی آن بی توجه است. حتی در صورت ملتزم بودن به انجام دستورات دین، در رسیدن به هدف و مقصود آن عمل ناکام می داند؛ زیرا چنین کسی به حقیقت این اعمال دست نمی یابد و ارزش انجام فرائض دینی، برای او در حد ظواهری است که در سیر تجرد او نقشی ایفا نمی کنند. (طباطبایی، ۱۳۸۱، ص. ۳۶).

در نتیجه، تربیت معنوی، مستلزم عمل گرایی است؛ از یک سو، برنامه های تربیت معنوی طبق آموزه های اسلام باید خود پایبندی به اعتقادات، احکام و ارزش های اسلامی و پشتوانه ی عملی داشته باشد؛ و از سوی دیگر باید به دنبال آن باشد که بعد از ارائه معرفت و بینش صحیح و مناسب، زمینه های الزام درونی و التزام عملی را در متربیان فراهم سازد. پیامبر اسلام در این خصوص می فرماید: «ایمان و عمل قرینه یکدیگرند و هیچ یک از آن ها بدون دیگری درست نیست». (شیروانی، ۱۳۸۵، ص. ۱۵۹)

باتوجه کردن به مؤلفه های تربیت معنوی می توان بر بسیاری از هدف های تربیت اسلامی دست یافت که بر اساس مبانی و اصول تربیت معنوی بنیان گذاشته شده و با انجام روش های صحیح تربیتی می توان به آنچه که مورد توجه اسلام و آموزه های اسلامی است در عمل دست یافت.

نمودار (۱): مؤلفه های تربیت معنوی

بحث و نتیجه گیری

بهترین برنامه ها و راهبردها برای کسب مهارت ها و مؤلفه های معنوی، آموزه های اسلامی است و اگر برنامه ها و فعالیت های تربیتی مبتنی بر این راهبردها تنظیم و ارایه شود، به تشکیل و تقویت هویت معنوی انسان ها خواهد انجامید. با در نظر گرفتن دو بعد روحی و جسمی، می توان براساس آموزه های اسلامی بیشترین بهره را از این ویژگی منحصر به فرد انسان ها برد و به مراتبی که شایسته انسان واقعی است دست یافت. همچنین توجه به روز جزا و باور قیامت می تواند مسیری روشن پیش روی ما قرار دهد و توجه ما را بیش از پیش به ابعاد مختلف زندگی و رفتارها و منش های انسانی معطوف نماید، بادر نظر گرفتن مؤلفه روز جزا و قیامت، مراقبت از نفس و توجه به نتایج اعمال می تواند بیشتر و ملموس تر مورد توجه قرار گیرد. توجه به تفاوت انسان ها با یکدیگر و انجام اعمال صحیح براساس آموزه های اسلامی موجب می شود که بتوانیم در زندگی تصمیمات درست و انتخاب صحیح داشته باشیم و از بسیاری از انحرافات مصون بمانیم. در کنار توجه به این مؤلفه ها، استفاده از روش مهرورزی و محبت به دیگران و ارتباط خالصانه با خالق یکتا از طریق ذکر دعا و عبادات، ما را در برابر بسیاری از مشکلات روحی و روانی، و سختی های پیش روی در زندگی حفظ می کند و تکیه گاهی محکم برای ما به وجود می آورد. بخشش و دوری از افراط و تفریط با استعانت از آموزه های اسلامی و ایجاد روح بخشش و انفاق در انسان ها می تواند از مؤلفه ها و روش های مهم در امور تربیت اسلامی باشد و چه بسا اینکه رعایت بسیاری از اصول اخلاقی در زندگی مقوم معنویتی است که موجب به وجود آمدن ویژگی صبر و تحمل در برابر مشکلات می شود. مؤلفه هایی که ذکر گردید اگر به طور صحیح در زندگی انسان ها رعایت و اجرا شود بی تردید می تواند تربیت صحیح معنوی را به دنبال داشته باشد و اصول اساسی تربیت انسان را که همان زندگی بر اساس خواست الهی است را مقدور ساخته و موجبات سعادت انسان را حاصل نماید. پذیرفتن مبانی اساسی اسلام و به کار گیری آنها با استفاده از روش های صحیح و متناسب با مبانی و اصول تربیتی، می تواند راه رسیدن به این اهداف را هموار سازد.

منابع:

- جماعتی، حسین (۱۳۹۶). مهارت های معنوی در زندگی از نگاه آموزه های دینی، سایت پژوهش های معنوی، سال ۱، ش ۶.
- حسینی، افضل السادات، بیطرف حقیقی، نرجس و حیدری، سمیرا (۱۴۰۰). اصول و روش های تربیت معنوی براساس دیدگاه دیوید کار، ادیان و عرفان، سال پنجاه و چهارم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۴۰۰، ص ۳۲۴-۳۰۳ (مقاله پژوهشی)
- رشیدزاده، عبدالله (۱۴۰۰). اثربخشی آموزش برنامه مبتنی بر معنویت و آموزه های اسامی بر اضطراب و تاب آوری تحصیلی دانش آموزان. فصلنامه مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، ۵ (۱)، پیاپی، ۱۵: ۳۴-۷.
- شجاعی، نسترن (۱۳۹۷). تبیین تربیت معنوی و کارکردهای فردی اجتماعی آن از منظر آموزه های اسلامی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهراء (س).
- شریف الرضی، محمد بن حسین (۱۴۱۴ق). "نهج البلاغه، محقق صالح صبحی"، یک جلدی، قم: هجرت.
- شیروانی، علی (۱۳۸۵). "نهج الفصاحه" تهران: انتشارات دارالفکر.
- صفایی حائری، علی (۱۳۸۶). مسئولیت و سازندگی "قم: انتشارات لیلہ القدر.
- طباطبایی، محمدحسین (۱۳۸۱)، طریق عرفان (ترجمه و شروح رساله الولایه) "ترجمه صادق حسن زاده، قم: نشر بخشایش.
- طهماسب زاده، داود و جلیل زاده، مهدیه (۱۳۹۹). تبیین مؤلفه های تربیت معنوی در آموزه های دینی (قرآن) و غیردینی (سکولاریسم) و مطابقت آن با اسناد بالادستی برنامه درسی، پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، سال بیست و نهم، دوره جدید، شماره ۵۰، بهار ۱۴۰۰، ص ۲۷۷-۲۳۱.
- طهماسب زاده، داود و جلیل زاده، مهدیه (۱۴۰۰). تبیین مؤلفه های تربیت معنوی در آموزه های دینی (قرآن) و غیردینی (سکولاریسم) و مطابقت آن با اسناد بالادستی برنامه درسی، پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، سال بیست و نهم، دوره جدید، شماره ۵۰، بهار ۱۴۰۰، ۲۷۷-۲۳۱ (پژوهشی).

- فعالی، محمد تقی (۱۳۹۴). سبک زندگی رضوی، زندگی معنوی " انتشارات بنیاد بین المللی فرهنگی هنری امام رضا (ع).
قران کریم، ترجمه الهی قمشی
کشاوری، سوسون (۱۳۸۷). شاخص ها و آسیب های تربیت دینی، دوفصلنامه تربیت اسلامی، سال ۳، ش ۶، صص. ۹۳-۱۲۲.
کیانی، محمد حسین (۱۳۹۳). تربیت اسلامی، دوفصلنامه تربیت اسلامی، سال ۵، ش ۶، صص ۹۳-۱۲۲.
کیانی، معصومه و پورجمشیدی، مریم (۱۴۰۰). تبیین تربیت معنوی برای کودکان با تأکید بر مبانی نظری تحول بنیادین در
نظام تربیت رسمی عمومی ایران و بررسی فرصت ها و چالش های یادگیری الکترونیکی برای آن، فصلنامه علمی پژوهشی، مسائل
کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، سال ششم، شماره ۲، شماره پیاپی ۱۹، تابستان ۱۴۰۰
مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی (۱۴۰۳)، بحارالانوار " بیروت، چاپ دوم. جلد ۴۴، ص ۳۸۳.
مومنی راد، اکبر، و سعیدپور، مرضیه (۱۴۰۰). طراحی اجتماع یادگیری، تهران. انتشارات ساکو
وجدانی، فاطمه (۱۴۰۰). الگوی نظری «تربیت معنوی» با رویکرد اسلامی؛ یک مطالعه سنتز پژوهی، فصلنامه علمی تربیت
اسلامی، س ۱۸، ش ۴۳، بهار ۱۴۰۲، ص ۹۷-۷۱.